

Dr VRLETA KRULJ
profesor

ZAŠTITNE (MONETARNE) KLAUZULE U JUGOSLOVENSKOM PRAVU*)

Načelo nominalizma

1. Kao i u drugim pravnim sistemima, u jugoslovenskom pravu važi načelo monetarnog nominalizma prema kojem se obveze koje imaju za predmet svotu novca, imaju ispuniti u njihovom nominalnom iznosu, bez obzira na promene u vrednosti novca nastale u vremenu između nastanka obveze i dospelosti.

Načelo monetarnog nominalizma nije ni u jednom jugoslovenskom važećem propisu kao takvo formulisano, ali se ono kao načelo ne doводи u sumnju. Treba, međutim, istaći da je njegovo postojanje implicitno sadržano u odredbama Zakona o deviznom poslovanju od 29. juna 1972,¹⁾ koje se odnose na zlatne i valutne klauzule. U članu 12. tog Zakona je predviđeno da je »zabranjeno zaključivanje poslova kojima se određuje da će se dinarska vrednost ugovorne obveze izračunati na osnovu cene zlata ili kursa dinara u vreme plaćanja...« Kao što se vidi ova zabrana važi samo za poslove zaključene u domaćem novcu, iz čega se izvodi zaključak (a contrario) da bi po jugoslovenskom pravu bile punovažne zaštitne klauzule ako je novčana obveza izražena u stranoj valuti.

Iz navedene odredbe jugoslovenskog deviznog Zakona proizilazi da načelo nominalizma važi u jugoslovenskom pravu kao opšte pravilo za sve vrste novčanih obveza, ali kakva je pravna priroda tog pravila zavisice od toga da li je obveza izražena u domaćoj valuti ili u stranoj valuti.

U prvom slučaju načelo nominalizma pokazuje tendenciju da postane prinudna norma, kažemo: »Pokazuje tendenciju« zbog toga što je, prema slovu Zakona zabranjeno vezivanje dinarske vrednosti obaveze za promene i cenu zlata ili devize, ali ne i za promene u ceni robe odnosno indeksnih cena, tako da ostaje otvoreno pitanje da li bi ove poslednje klauzule bile punovažne ili ne. Od odgovora na ovo pitanje zavisice da li će se načelo nominalizma tretirati kao apsolutno kogentna norma (zabrana ugovaranja svih vrsta zaštitnih klauzula) ili kao relativno kogentna norma (zabrana važi za ugovaranje zlatnih i valutnih,

*) Referat na Savetovanju nemačkih i jugoslovenskih pravnika održanom od 2—6. maja 1973. u Frajburgu.

¹⁾ Sl. list SFRJ, br. 36/1972.

ali ne i indeksnih klauzula). U drugom slučaju ono je dispozitivna norma.

2. U prednacrta zakona za obligacije koji se sada razmatra u telima Savezne skupštine je formulisano načelo nominalizma na izričit način i u pozitivnoj formi, u sledećem tekstu: »kad obveza ima za predmet svotu novca, dužnik je dužan isplatiti isti broj novčanih jedinica bez obzira da li je njihova kupovna moć u međuvremenu porasla ili opala...« (član 362. Prednacrta). Na ovaj tekst nije do sada bilo primedaba te se može očekivati da će on biti i u konačnoj redakciji prihvaćen.

Ugovorni valorizam

1. Već smo izneli da je u jugoslovenskom pravu jednim pozitivnim propisom ugovaranje izvesnih zastupnih klauzula zabranjeno. Taj propis treba analizirati i komentarisati pa ćemo ga zbog toga citirati i in extenso. On glasi:

»Zabranjeno je plaćanje i naplaćivanje u prometu roba i usluga na teritoriji Jugoslavije između domaćih lica i između građana i stranih lica u devizama ili zlatu, kao i zaključivanje poslova kojima se određuje da će se dinarska vrednost ugovorne obveze izračunati na osnovu cene zlata ili kursa dinara u vreme plaćanja ako ovim zakonom ili propisom donesenim na osnovu njega nije drukčije određeno.

»Odredbe pravnog posla protivne zabrani iz stava 1. ovog člana su nevažeće«. (Član 12. Zakona o deviznom poslovanju od 29. juna 1972. godine).²⁾

2. Ovim propisom su izrečene dve zabrane:

Zabrana zaključivanja pravnih poslova iz oblasti prometa robe i usluga između »domaćih lica« kao i »između građana i stranih lica« kojima se predviđa plaćanje »u devizama ili u zlatu« (A); i

Zabrana zaključivanja pravnih poslova u kojima bi bilo određeno da će se obim novčane obveze izražene u dinarima »izračunati na na osnovu cene zlata« ili kursa dinara u vreme plaćanja...« (B).

U stavu 2. člana 12. pomenutog Zakona je predviđeno da će odredbe pravnog posla protivne ovim zabranama biti nevažeće.

²⁾Zabrane sadržane u ovom propisu su bile u suštini izrečene još 1945. godine u tadašnjem deviznom Zakonu koji je u svom članu 4. sadržavao sledeće pravilo: »Zabranjeno je zaključivanje svih poslova u zemlji u zlatu, kao i svih poslova kojima bi se iznos obaveze u domaćem novcu vezivao za zlato ili neku stranu valutu«. Vrhovni sud Jugoslavije je stao na stanovište da se zabrana zaključivanja »svih poslova u zemlji u zlatu« odnosi i na poslove u stranoj valuti Rev. 17/58 od 12. II 1958, Z.S.O. knj. III sv. 1, 1958, str. 113. Treba međutim primetiti da su po ranijim propisima ovakvi poslovi kao »devizni« mogli biti odobreni od deviznog organa i tada su bili punovažni (član 3. Deviznog zakona od 1945. godine. Po sadašnjem propisu citiranom u tekstu, zabrana se ne može otkloniti odobrenjem deviznog organa jer se njen domašaj određuje samo »zakonom ili propisom donesenim na osnovu njega«.

A. Prvom zabranom obuhvaćeni su:

a) poslovi iz oblasti prometa robe i usluga na teritoriji Jugoslavije koje međusobno zaključuju »domaća lica«, a to su: pravna lica (društvena i građanska) jugoslovenskog prava i pojedinci sa prebivalištem (stalnim boravištem) u Jugoslaviji (član 16. Zakona o deviznom poslovanju).

Ovde su u pitanju pravni poslovi čiji su predmet dobra i usluge koji se prodaju odnosno vrše u Jugoslaviji, a zaključuju ih domaća pravna lica i građani. Novčane obaveze koje iz takvih poslova proiziđu moraju biti izražene i plaćanje izvršeno u dinarima. Ako bi bilo ugovoreno da će plaćanje biti izvršeno u »zlatu ili u devizama« (stranoj valuti) takve odredbe u ugovoru bi bile nevažeće i zlato odnosno devize bi imale biti konvertovane u dinare prema zvaničnoj ceni zlata odnosno kursu stranih sredstava plaćanja koji su važili u vreme preduzimanja pravnog posla.

Mesto zaključenja pravnog posla je u ovom slučaju samo jedan od relevantnih elemenata, jer je po svim drugim elementima, objektivnim: predmetu pravnog posla (roba i usluge) i subjektivnim: licima koja ga preduzimaju (domaća lica), pravni posao lociran u zemlji, te se plaćanje mora ugovoriti i izvršiti u domaćem novcu (dinaru).

Kod ovih poslova plaćanje u zlatu odnosno u devizama će biti punovažno samo ako je to posebnim propisom odobreno kao što je slučaj za tehničku i neku drugu robu koja se, pod određenim uslovima može prodavati za devize kako stranim tako i domaćim licima.³⁾

U osnovi ove zabrane je imperativna norma da je u Jugoslaviji »dinar sredstvo plaćanja« (član 40. Zakona o Narodnoj banci Jugoslavije od 25. aprila 1972.) i iz ove norme izvedeno pravilo imovinskog prava da novčane obaveze koje su proizišle iz pravnog posla koji je po svojim bitnim elementima lociran u Jugoslaviji i koji po svom domašaju ostaje u okviru unutrašnjeg novčanog opticaja, moraju biti izražene u novcu koji je zakonsko sredstvo plaćanja. Plaćanje nekim drugim novcem protivrečilo bi gore navedenoj imperativnoj normi i vodilo bi, u uslovima monetarnim nestabilnosti domaće valute njenom diskreditovanju i eliminisanju iz novčanog opticaja. Odstupanja od ove zabrane moraju biti predviđana zakonom ili propisom donetim na osnovu zakona i diktovana su razlozima deviznog karaktera te će postojati sve dok budu trajali ti razlozi.

b) Poslovi iz oblasti prometa robe i usluga na teritoriji Jugoslavije koje zaključuju između sebe građani i strana lica. To praktično znači da strana lica koja dolaze u Jugoslaviju ne mogu robu i usluge koje kupuju u toj zemlji plaćati u zlatu ili devizama, ako im robu i usluge prodaju građani tj. pojedinci sa stalnim boravištem u Jugoslaviji. To bi moglo značiti (arg. a contrario) da bi strana lica koja dolaze u Jugoslaviju mogla zaključivati poslove i vršiti plaćanja u devizama, ako to plaćanje vrše organizacijama udruženog rada u drugim društveno-pravnim licima. U stvari očigledno se radi o omašci prilikom redigo-

³⁾ v. Odluku o prodaji robe za devize u Jugoslaviji i o načinu raspolaganja tim devizama od 22. januara 1973. (»Službeni list SFRJ« 1973/..)

vanja zakonskog teksta jer i organizacije udruženog rada i druga društveno-pravna lica pravne poslove o kojima je reč sa stranim licima mogu zaključivati i primati plaćanje u devizama samo ako su s obzirom na predmet poslovanja na to zakonom ovlašćena.⁴⁾

U osnovi zabrane da se plaćanje i naplaćivanje u prometu robe i usluga na teritoriji Jugoslavije između građana i stranih lica vrše u devizama postoje oni isti razlozi koje smo naveli pod a) jer je i ovde u pitanju pravni posao koji je po svojim bitnim elementima lociran u Jugoslaviji, te nema osnova i razloga da se dinar eliminiše kao zakonsko sredstvo plaćanja.

B. Druga zabrana se odnosi na sve pravne poslove u kojima je novčana obaveza izražena u domaćem novcu (dinaru). Prema tome, bilo da je u pitanju posao unutrašnjeg prometa ili posao međunarodnog robnog i novčanog prometa u kojem je novčana obaveza izražena u dinaru, ugovaranje bilo koje zlatne i valutne klauzule kojom bi se svota dinara koja se duguje učinila zavisnom od »cene zlata ili kursa dinara« u vreme plaćanja, je zabranjeno i svaka takva klauzula je ništava. Zakon ne pravi razliku ko su ugovorne strane: to mogu biti domaća lica — pojedinci, društvena ili građansko-pravna lica; to mogu biti strana lica, fizička ili pravna, i pomešano — domaća i strana lica. U svim hipotezama zlatna odnosno valutna klauzula (pod uslovom da se po jugoslovenskom pravu ceni njihova punovažnost) kojom se »stabilizuje« vrednost obveze izražene u dinarima biće ništava.

Analizom člana 212. Zakona o deviznom poslovanju dolazi se do zaključka da se prva zabrana zasniva i logično proizilazi iz imperativne norme monetarno-teritorijalnog karaktera po kojoj je dinar i samo dinar zakonsko sredstvo plaćanja u Jugoslaviji te u unutrašnjem prometu robe i usluga, novčane obaveze u principu mogu samo glasiti i plaćanje biti vršeno u domaćoj valuti. Ova norma je predviđena i u opštim uzansama za promet robe (Uzansé 187: »Plaćanje se vrši u valuti SFRJ«); to je norma u suštini monetarnog a ne deviznog zakonodavstva te ako se deviznim propisima predvidi zabrana njenog kršenja, onda će pored građansko-pravne sankcije postojati i kaznena sankcija za devizni prekršaj ili prestup.

Kao monetarno-pravna norma, ona je motivisana monetarnom suverenosti, idejom zaštite nacionalne valute na jednom širem planu; deviznim propisima, kojim se zabranjuje njeno kršenje, štiti se nacionalni devizni fond i brani nacionalna valuta od diskreditovanja depresijacije.

Druga norma kojom se zabranjuju zlatne i valutne klauzule kod svih obaveza izraženim u dinarima ima monetarno-obligacioni, i devizno-pravni karakter iako je ustanovljena jednim deviznim propisom. Zabrana ima, kao što smo videli opšti karakter i odnosi se kako na »unutrašnje« tako i na »spoljne« — međunarodne poslove, ako je novčana obaveza izražena u dinarima. Posledice kršenja zabrane su i građanskopravne: ništavost odnosne odredbe pravnog posla, i kaznene: ugovaranje takve klauzule je kvalifikovano kao »devizni prestup« (član

⁴⁾ Isto.

109. stav 1. tačka 5. Zakona o deviznom poslovanju). Motiv ove zabrane je zaštita međunarodne vrednosti dinara. Ona je propisana zbog toga što je zakonodavac stao na pozicije da bi ugovaranje zlatne ili valutne klauzule u obvezama izraženim u dinarima štetno uticalo na održanje međunarodne vrednosti domaće valute.

Međutim, opšti karakter zabrane ugovaranja klauzule prema vrednosti zlata i prema vrednosti strane devize ima za sada mali značaj s obzirom da se spoljnotrgovinski poslovi kao i sve kreditne operacije sa inostranstvom ne obavljaju u dinarima, nego u stranoj valuti, te u toj širokoj oblasti ugovaranje zlatnih i valutnih klauzula ostaje slobodno.

Prema tome, imajući u vidu član 12. Zakona o deviznom poslovanju, mogu se, u pogledu punovažnosti zlatnih i valutnih klauzula u jugoslovenskom pravu postaviti sledeća pravila:

1. Ništave su klauzule plaćanja »u devizama i u zlatu« ugovorene između domaćih lica u prometu robe i usluga na teritoriji Jugoslavije;

2. Ništave su klauzule plaćanja »u devizama i u zlatu« ugovorene između domaćih i stranih lica u prometu robe i usluga na teritoriji Jugoslavije;

3. Punovažne su (arg. a contrario) zlatne i valutne klauzule ugovorene u spoljnotrgovinskom prometu i uopšte u međunarodnim transakcijama u kojima je novčana obaveza ugovorena u stranoj valuti. U takvim operacijama svi vidovi zlatnih i valutnih klauzula po jugoslovenskom pravu su dozvoljeni;

4. Ništave su kako u unutrašnjem tako i u spoljnotrgovinskom prometu, bilo da je reč o poslovima između domaćih lica ili između domaćih i stranih lica, zlatne i valutne klauzule bilo koje vrste, u novčanim obavezama izraženih u domaćoj valuti.

3. Prednacrt zakonika o obligacijama koji smo već pomenuli usvojio je ideje koje su na određeni način izražene u članu 12. Zakona o deviznom poslovanju i Uzansi 187. Opštih uzansi za promet robom.

Odredba Prednacrtu koja se odnosi na valutne obaveze u unutrašnjem prometu glasi:

»Navčana obaveza koja je nastala u unutrašnjem prometu mora biti izražena u domaćem novcu, ukoliko posebnim propisima nije šta drugo određeno« (član 363. stav 1. Prednacrtu). Međutim, ako je ovo pravilo povređeno time što je u ovakvoj obavezi ugovoreno plaćanje »u zlatnoj ili nekoj stranoj valuti«, ispunjenje će se moći zahtevati, kaže se u Prednacrtu, samo u domaćem novcu, prema službenom paritetu koji je važio u trenutku nastanka obveze« (član 363. stav 2. Prednacrtu).

Odredba Prednacrtu koja se odnosi na zlatne i valutne klauzule glasi: »Ništava je odredba ugovora kojom se iznos obveze u domaćem novcu vezuje za promenu vrednosti zlata ili nekog stranog novca, bilo da se ta promena izrazi u službenom paritetu ili u cenama na slobodnom tržištu« (član 364. Prednacrtu).

Dualitet pravnih režima i zlatnih i valutnih klauzula

1. Kao što proizilazi iz onog što smo izložili u jugoslovenskom pravu praktično postoji dualitet pravnih režima zlatnih i valutnih klauzula. U unutrašnjem prometu obaveze se moraju izraziti i plaćanje mora izvršiti u domaćoj valuti, te su zlatne i valutne klauzule svih tipova zabranjene i kao takve ništave; u međunarodnom prometu, gde se obveze izražavaju i plaćanje vrši u stranoj valuti, zlatne i valutne klauzule su dozvoljene. Ovaj dualizam je ublažen činjenicom da prema novim propisima »strano lice može sticati dinarska potraživanja na računu kod ovlašćene banke kupovinom dinara za devize, prodajom robe i usluga uz naplatu u dinarima i po drugom osnovu« (član 35. stav 1. Zakona o deviznom poslovanju). To znači da se i međunarodne transakcije mogu obavljati i izražavati u nacionalnoj valuti, te se, prema tome, zabrana ugovaranja zlatnih i valutnih klauzula ne bi ograničavala isključivo na unutrašnji promet gde je upotreba dinara kao prometnog i platežnog sredstva obavezno. Nije, međutim, potrebno ni isticati da citirana odredba člana 35. Zakona o deviznom poslovanju ima, za sada, sasvim mali značaj. Ali kada jednom dinar postane konvertibilna valuta, onda će dualitet pravnih režima s obzirom na karakter transakcije (unutrašnji ili međunarodni) iščeznuti i pretvoriti se, ukoliko zakon ne pretrpi izmenu, u dualitet pravnih režima s obzirom na valutu u kojoj je izražena obaveza.

2. Dualitet pravnih režima zlatnih i valutnih klauzula s obzirom na karakter transakcije je danas široko zastupljen u pravnim sistemima raznih zemalja, ali on nije jednoobrazan, već ima svoje posebnosti koje odražavaju specifičnosti pravnih sistema.

U francuskom pravu, dualitet počiva na ideji razlikovanja »unutrašnjih« i »međunarodnih« ugovora. Prema francuskoj koncepciji, unutrašnji ugovori bi bili oni koji su situirani u francuskom unutrašnjem novčanom optičaju i u njima bi zlatne i valutne klauzule bile ništave. Međunarodni ugovori pak su oni koji imaju za posledicu dvostruki transfer vrednosti: iz Francuske prema inostranstvu i u obrnutom smeru iz inostranstva u Francusku i samo u ovim poslednjim ugovorima zlatne i valutne klauzule su punovažne i to nezavisno od toga da li je obaveza izražena u francima ili u nekoj drugoj valuti.⁵⁾

U nemačkom pravu, ako se ne varamo, dualitet pravnih režima ima devizno-pravno poreklo i obeležje: on počiva na razlici između unutrašnje transakcije koja postoji kada su ugovorne strane »domaća lica« (Devisenländer) ili prema novijoj terminologiji (»Gebietsansässigen«) i međunarodne transakcije koja postoji kada je pravni posao zaključen između domaćeg i stranog lica (zwischen Gebietsansässigen und Gebietsfremden). U prvoj hipotezi, zaštitne klauzule važe samo ako ih odobri nadležni devizni organ (Nemačka banka) (§ 3 Satz 1 des Währungs-gesetzes); u drugoj hipotezi zaštitne klauzule važe nezavisno od ma kakvog odobrenja deviznog organa (§ 49 st. 1. Aussen-

⁵⁾ Starck, U.: Droit civil, Obligations Pariz 1972, No 1422 i sl. (str. 442).

wirtschaftsgesetz od 28. aprila 1961. godine)⁶⁾, takođe bez obzira na to da li je dug izražen u nemačkim markama ili u nekoj drugoj valuti.

Prema pravu SSSR-a i drugih istočno-evropskih zemalja, dualitet pravnih režima zlatnih i valutnih klauzula počiva na činjenici da se obaveze zasnivaju i plaćanje vrši u zemlji u domaćoj valuti u sistemu striktno planske privrede i propisanih cena, gde primena zaštitnih klauzula uopšte ne dolazi u obzir jer bi to protivurečilo celokupnom privrednom i novčanom ustrojstvu, i da se ugovori sa inostranim zemljama konvertibilnog područja zaključuju prema sovjetskim propisima isključivo u inostranoj valuti i kad se radi o takvim ugovorima ne samo da nema pravnih smetnji za ugovaranje zaštitnih klauzula svih vrsta i tipova, nego za njegovo unošenje u ugovore u cilju zaštite domaćeg preduzeća od gubitaka pada vrednost valute ugovora i sugerije.⁷⁾

Od istočno-evropskih zemalja je materijalno — pravni dualitet pravnih režima zlatnih i valutnih klauzula najjasnije ocrtan u čehoslovačkom pravu gde je kao što je poznato donet i poseban Zakonik za međunarodnu trgovinu u kojem su u formi dispozitivnih pravila regulisane valutne (§ 403) i zlatna klauzula (§ 404).

3. Dualitet pravnih režima zlatnih i valutnih klauzula na bazi razlikovanja unutrašnjih i međunarodnih transakcija je ustanovljen u pravnim sistemima u kojima, iz bilo kojih razloga, bilo potrebno da se u unutrašnjim poslovima uvede poseban režim plaćanja uz striktno poštovajne načela nominalizma. On je izraz nužnosti i uverenja da se u spoljnoj trgovini ne može solidno poslovati na bazi valuta koje nisu pouzdan valorimetar, u kojem se verno i trajno ne izražava vrednost dobara i usluga. Nemoguće je zbog toga lišavati učesnike u tom prometu sredstava da se zaštite i obezbede ekvivalent svojih ugovorenih prestacija. Takav pravni režim bi neminovno vodio poremećajima koji bi otežavali i sužavali obim međunarodne razmene. Čini se da je možda došao trenutak da se na tom području ide dalje od jednog univerzalnog usvajanja nominalizma kao dispozitivne norme koja daje pravnu mogućnost učesnicima u međunarodnom prometu i usluga da se po svojoj slobodnoj oceni opredeljuju i zaštite unošenjem u svoje ugovore garantnih klauzula. Potrebno je već razmišljati o tome da se na tom području uvede dispozitivna norma koja bi bar u ograničenoj meri i obimu konsakrirala valorističku doktrinu. Prvi znaci takve koncepcije se mogu već ponegde konstatovati kao na primer u § 344 čehoslovačkog Zakona o spoljnoj trgovini koji sadrži sledeće pravilo: »ako se sadržina zlata valutne jedinice u kojoj je određena kupovna cena, u vreme plaćanja kupovne cene izmeni za više od 10% u odnosu na zlatnu sadržinu te jedinice u vreme zaključenja ugovora, menja se u istom odnosu i kupovna cena«. Možemo se samo upitati nije li marža tolerancija od 10% suviše velika?!

⁶⁾ BGBl I S 481, III 7400—7401, 1971, I, S. 2141.

⁷⁾ V. S. Gereščenko: Deneznoe obraščenie i kredit SSSR, Moskva, 1970, str. 140 i sl.

Indeksne klauzule

1. Pitanje punovažnosti klauzula prema vrednosti robe (indeksnih klauzula) u ugovorima nije se u jugoslovenskom pravu postavljalo, jer sudskih sporova iz te oblasti nije bilo. Istina postoji jedna presuda Vrhovnog suda Jugoslavije kojom je oglašena nevažećom jedna robna klauzula, ali ta presuda ne može biti merodavna za stav Vrhovnog suda jer se odnosi na ugovor zaključen za vreme okupacije u novcu okupacione sile (mađarskim pengama) gde je morao biti primenjen zakon o kursevima za povlačenje novčanica⁸⁾. Videli smo gore da se u članu 12. Zakona o deviznom poslovanju kojim se zabranjuju zlatne i valutne klauzule u obavezama izraženim u dinarima, ne pominju indeksne klauzule te ukoliko se načelo nominalizma tretira kao dispozitivna norma imalo bi se smatrati da su indeksne klauzule u jugoslovenskom pravu punovažne. Međutim neizvesno je kako bi to načelo bilo tretirano ako bi Sud imao da se o tome izjasni.

2. Može se uopšteno reći na bazi uporedno-pravnog izučavanja da su u kapitalističkom svetu klauzule plaćanja prema vrednosti robe posebno indeksne klauzule u unutrašnjem prometu dozvoljene, uslovno ili bezuslovno, u ograničenom ili u neograničenom obimu. U poslednje vreme ove klauzule u povećanoj meri, s obzirom na stalne inflatorne tendencije u kapitalističkom svetu dobivaju u praktičnom značaju. S obzirom na njihovu proširenu upotrebu, naročito u oblasti radnih odnosa i socijalnog prava, pa i preko toga u kapitalističkim zemljama se vode diskusije o tome da li ove klauzule potstiču inflatorne tendencije — u kom slučaju bi ih trebalo ako ne zabraniti, o ono njihovu upotrebu ograničiti, ili su u tom pogledu neutralne, u kom slučaju treba ostaviti strankama da ih slobodno ugovaraju. Iako ima i suprotnih mišljenja može se reći da u kapitalističkom svetu prevladava gledište da je neograničena upotreba indeksnih klauzula, naročito u oblasti radničkih plata, štetna i da potpomaže i ubrzava inflaciju. Tako se u jednom izveštaju engleskog Saveta za cene produktivnost i dohodak (iz 1958) kaže da bi upotrebom indeksnih klauzula u širem obimu porast cena »prestao da bude lagan« i da bi iz toga u konačnom rezultatu mogla da proiziđe »tako teška situacija da bi se po svaku cenu morao tražiti lek«⁹⁾ U SAD je ovo pitanje takođe diskutovano u vezi sa raspisivanjem zajmova izdavanjem indeksiranih obveznica (index bonds) pa se, posle širokih konsultacija koje su obuhvatile vodeće ekonomiste došlo do zaključka da bi izdavanje ovakvih

⁸⁾ Rev. 32/58 od 24. aprila 1958 ZSO III/1 br. 47. Klauzula je glasila: X je u toku 1944. dao na zajam Y 40.000 penga kao cenu za 9,75 vagona pšenice s tim da zajmoprimac vrati zajmodavcu 6 meseci po završetku rata iznos u novcu (koji bude tada u optičaju) koji bude odgovarao vrednosti gorenavedene količine pšenice. Sud je ovu klauzulu oglasio nevažećom, jer je zajam »dat i izbrojan« u pengama okupacionoj valuti koja prema čl. 8. Zakona o kursevima za povlačenje okupatorskih novčanica od 1945 ima biti konvertovan u dinare prema kursu zamene 100 pengi jednako 100 dinara. Taj član je, konstatuje sud, prinudnopravne prirode i svaki suprotan sporazum je bez pravne važnosti.

⁹⁾ Council of Prices, ... ltd. (1958) — Prvi izveštaj, par. 98.

obveznica »oslabilo otpornost ekonomskog sistema prema inflaciji«. ¹⁰⁾ U Francuskoj je takođe, u uslovima opšteg »indeksiranja« preovladalo gledište da je jedno »generalizovano indeksiranje« štetno i da potpomaže inflaciju, te je u tom sledstvu došlo i do ograničavanja upotrebe indeksnih klauzula donošenjem dveju predsedničkih ordonansi (1958—1959). U Saveznoj republici Nemačkoj se došlo do manje-više identičnih zaključaka. ¹¹⁾

U jednoj socijalističkoj zemlji sa tržišnom privredom kao što je Jugoslavija, pitanje indeksnih klauzula se ne može na isti način postaviti ni rešavati kao u kapitalističkim zemljama. Svakako da se u jugoslovenskom pravu indeksne klauzule ne bi mogle a limine odbaciti kao štetne jer potpomažu inflaciju i proglasiti nominalizam kao pravilo od koga se ne sme odstupiti. Kada je reč o ugovornim odnosima, tu se mora voditi računa o nekoliko načela kojima je ili treba da bude prožeto pravo jedne socijalističke zemlje kao što je načelo ekvivalentnosti prestacija, načelo neeksploatacije jedne ugovorne strane po drugoj i načelo podizanja životnog standarda u skladu sa povećanjem produktivnosti rada. Indeksna klauzula biće opravdana ako je u svakom konkretnom slučaju determinisana jednim od ovih načela iako se njenom realizacijom ta načela neposredno ostvaruju. Prema tome izabrani indeks mora biti kako povezan sa pravnim poslom da se po objektivnim merilima može proceniti da li se indeksnom klauzulom postižu ciljevi kojima stoje u osnovi gornja načela. Tako na primer ako je prodana neka roba na kredit i isporučena, izabrani indeks bi morao biti vezan sa predmetom isporuke. Vezivanje za neki drugi indeks bi imao spekulativni karakter; ako je u pitanju individualni ugovor o radu iznos plata radnika bi mogao da bude vezan za cenu predmeta i usluga koje privatna radnja obavlja; u radnim organizacijama bi lični dohoci radnika mogli biti vezani za indeks cena predmeta delatnosti radne organizacije, ali bez automatske primene već uslovljeno stanjem fondova odnosno rentabilnim poslovanjem privredne organizacije itd. Ne bi bilo razloga da se ovakve klauzule proglašavaju nevažećim samo zato što su protivne načelu nominalizma. Naprotiv, svi razlozi govore da se ovakve klauzule, ako su ispunjeni određeni uslovi, mogu ugovarati i da bi njihovo unošenje u ugovore bilo u skladu sa principima jugoslovenskog ekonomskog i pravnog sistema.

3. Na bazi ovakvog rezonovanja je u Prednacrta zakona o obligacijama predviđena uslovna punovažnost indeksnih klauzula sa ciljem da se ove klauzule »disciplinuju« i stave u granice koje će obezbeđivati njihovu pravilnu i na pravičnost zasnovanu upotrebu. Prema Prednacrta indeksne klauzule će biti punovažne ako je izabrani indeks ekonomski povezan sa predmetom ugovora kao i onda ako je takva klauzula ugovorena radi obezbeđenja životnog standarda jedne ugovorne strane. Ako to nije slučaj klauzula će biti ništava (član 364. stav 2. prednacrta Zakona o obligacijama).

¹⁰⁾ Monetary Policy and the Management of the public debts, Washington, 1952., izd. U. S. government. IV — 922, 45.

¹¹⁾ v. napr. Veit, Otto: Grundriss der Währungs politik, 1969, str. 164 i sl.

CLAUSES DE PROTECTION (MONETAIRE) DANS LE DROIT YUGOSLAVE

(Résumé)

L'article traite les questions suivantes: le principe du nominalisme, le valorisme contractuel, la dualité des régimes légaux des clauses des valeurs et de l'or, et spécialement des clauses indexés.

1. Le principe du nominalisme monétaire n'est pas formulé comme tel dans les règlements, mais son existence dans le droit Yougoslave est indubitable II se trouve, implicitement, dans l'article 12 de la Loi sur les Affaires avec Devises dans laquelle on dit qu'il est »interdit de conclure des affaires dans lesquelles on stipule que la valeur en dinars sera calculée à la base du prix d'or ou bien de la valeur d'échange du dinar au temps du paiement«. Dans le projet de la Loi Sur Les Obligations et les Contrats qui est maintenant en considération dans les organismes de l'Assemblée Federale, le principe du nominalisme est formulé explicitement et d'une façon positive dans le texte suivant: »Quand l'obligation concerne une somme d'argent, le débiteur doit payer la même quantité d'unités monétaires, sans regard au fait que le pouvoir d'achat de l'unité ait augmenté ou baissé dans l'entretemps.« (art. 362.).

2. En ce qui concerne le valorisme contractuel, l'auteur aboutit, à la base d'une analyse de règlements positifs, et surtout de la Loi Les Affaires Avec Devises, à la constatation: les clauses de paiement »en devises ou en or« conclues entre des personnes Yougoslaves ainsi qu'entre personnes Yougoslaves et étrangères dans le commerce de marchandises et de services sur le territoire Yougoslave sont *nulles*; les clauses en or et en devises conclues dans le affaires du commerce extérieur et où la valeur de la marchandise est exprimée en devises sont valables; tandis que toutes clauses d'or et de devises, dans le commerce intérieur et extérieur également, dont la valeur est exprimée en dinars sont *nulles*.

3. D'après tout ça, l'auteur vient à la conclusion qu'il y existe dans le droit Yougoslave une dualité de vrai régimes de clauses d'or et de devises; dans le commerce intérieur les obligations doivent être exprimées et les paiements effectués en valeur domestique (sil n'y a pas de règlement spécial qui stipule le contraire), et c'est ainsi que les clauses d'or et de devises sont interdites; dans le commerce extérieur, où les obligations sont exprimées et les paiements effectués en devises, les clauses d'or et de devises sont permises.

4. Finalement, l'auteur discute la validité des clauses d'après la valeur de la marchandise (les clauses index) et constate que la question de leur validité n'est pas été posé dans le droit Yougoslave car il n'y avait pas de litiges de ce domaine, mais il est d'opinion que de telles clauses serait acceptables pourvu que l'index choisi soit lié avec l'affaire juridique et avec l'activité des parties d'une telle façon qu'il peut assurer le principe de l'équivalence des prestations, le principe de nonexploitation d'une partie par l'autre et le principe de l'accroissement du standard de vie en harmonie avec l'accroissement de productivité.